

EL TEMPS

Embarcament dels moriscos al port de Vinaròs, de Pere Oromig i Francesc Peralta, 1612-1613 (col·lecció Bancaixa).

“Que se’n vagen a Barberia”

“La història sempre és injusta amb els vençuts. No sols dona la raó als vencedors, que són els qui l’escriuen, sinó que oblida ràpidament els derrotats i fins i tot aconsegueix de fer oblidar la seua mateixa existència.” Les paraules són de l’historiador Antoni Furió per al catàleg de l’exposició “Entre terra i fe. Els musulmans al regne cristià de València (1238-1609)”, que ha organitzat la Universitat de València, precisament per recordar el drama que va sotragar aquestes terres ara fa 400 anys, que en va expulsar brutalment desenes de milers de persones, i que de retruc va deixar, durant temps, els camps erms. El tractament historiogràfic d’aquest tema, ens recorda Furió, també ha evolucionat amb el segle XX, i de la ignorància (o el directe menysteniment) s’ha passat a l’estudi de la persecució i l’exclusió de les minories religioses en un estat

L’abril del 1609 –ara fa, per tant, 400 anys–, Felip III de Castella i II d’Aragó decretava l’expulsió dels moriscos dels seus regnes. Més de 100.000 persones van haver d’abandonar, penosament, la terra on havien nascut.

modern que feia de l’homogeneïtzació tret constitutiu, per arribar, finalment, a considerar jueus i musulmans “com a subjectes actius” de la història, tot tenint òbviament en compte “el context de subordinació i de servitud” en què van actuar des de la conquesta per les tropes del rei Jaume I fins a l’expulsió decretada per Felip III de Castella i II d’Aragó. Mentre els historiadors continuen treballant, oferim un succint estat de la qüestió.

■ **Després de la conquesta.** L’actual País Valencià no va veure l’extermini massiu de la població, com sí que havia succeït a Mallorca: encarats a l’evidència de la superioritat militar de Jaume I, els pactes de rendició hi van ser tònica habitual, i els musulmans acceptaren el nou senyor en canvi de poder romandre a la terra i de conservar dret, costums, possessions i religió. De seguida, però, que començaren a arribar els colons cristians, la realitat va desmentir els pactes, i

els desallotjaments i les pressions de tota mena van ser habituals ben poc temps després dels acords.

■ **Primera expulsió.** Va ser l'any 1248 i la va decretar Jaume I mateix. Perquè no tothom s'havia resignat a la nova situació i perquè l'enduriment de les condicions de vida dels musulmans (que en alguns llocs havien estat reduïts a servitud) també va propiciar que s'estengués el descontentament, les revoltes es van succeir (a la Marina, al-Azraq hi va formar una espècie de *microstat* que va resistir fins el 1258, i ja el 1276 va protagonitzar una nova revolta) deçà i dellà al nou regne. El Conqueridor va tenir en aquestes rebel·lions l'excusa perfecta per a anul·lar els pactes, decretar l'expulsió i "repartir la terra entre colons cristians", recorda Antoni Furió. No es va dur a terme del tot, però al

Jaume I, a la batalla del Puig (fragment del *Retaule de sant Jordi de Xèrica*, s. XV).

Llibre dels fets mateix Jaume I parlava de 100.000 persones que havien deixat terres valencianes. Furió calcula que devia afectar, per tant, "la meitat de la població musulmana", que se'n va anar cap a Múrcia i fins a Tunísia. "Paradoxalment—continua l'historiador—, la mesura afectà sobretot els qui no s'havien revoltat, mentre que els qui es resistiren, a Eslida o a la Marina, pogueren negociar la permanència al nou regne cristià." Sigui com vulgui, la major part de les elits culturals i polítiques van deixar les terres valencianes.

■ **Moros de la moreria.** La població musulmana va viure un seguit de resituacions forçoses: es va trobar obligada a deixar les ciutats i les terres més

Escudella de Manises o Paterna decorada amb símbols de protecció de la llar i la família: les claus del paradís i la mà de Fàtima.

fèrtils (que s'atorgaven als nous colons cristians), bo i quedant majoritàriament arraconada a l'interior. Si de cas se'ls permetia d'instal·lar-se a les urbs, era en barris específics i separats (moreries); si treballaven camps a les planes fluvials del litoral, era com a mà d'obra al servei dels cristians. Sota la dominació cristiana, es dividien, a grans trets, entre els qui s'agrupaven en aljames ("organitzacions comunitàries dotades de personalitat jurídica, que podien negociar col·lectivament amb el rei o amb el senyor, podien elegir els seus caps i representants, gestionaven la recaptació dels impostos, gaudien d'una relativa autonomia per a regir els seus afers i resoldre els seus litigis d'acord amb la llei islàmica", i els membres de les quals tenien patrimoni propi, resumeix Furió), i els eixarics (els qui només disposaven de "la pròpia força de treball i que treballaven com a parcers, en una situació d'extrema precarietat, en les alqueries de cavallers i de propietaris urbans". De mica en mica, es va anar girant la truita demogràfica fins que els musulmans van esdevenir minoria, devers la primera meitat del segle XIV.

■ **De tagarins a moriscos.** La situació a les diverses parts de la corona catalano-aragonesa també era diversa: a les zones amb més població musulmana (l'actual País Valencià i les terres de l'Ebre) no hi va haver, apunta Furió, el grau de "lletinització" que van viure on eren molt minoritaris: al País Valencià, "el seu nombre els feia més impermeables a l'aculturació cristiana" i també "més forts enfront de les pressions de la majoria cristiana i també més inquietants i sospitosos per a una societat que, a mesura que acabava l'edat mitjana, se

sentia més amenaçada per la seua possible connivència amb els pirates magribins i la flota turca". De fet, sembla que no hi va haver un terme diferenciat per a anomenar els musulmans del país i els de Granada o l'Àfrica, i tots eren *moros* o *sarraïns* fins a final del segle XV: aleshores ja apareix un mot per a designar els qui vivien a la corona catalano-aragonesa: foren els tagarins (terme, recorda Furió, amb el mateix significat que *mudèjar*: "musulmà que vivia entre cristians"). Les conversions forçoses de començament del segle XVI van convertir formalment els vells musulmans en nous cristians i van estrenar, també, denominació: *moriscos*.

■ **Bateig o mort; conversió o exili.** Entre el 1519 i el 1523, les revoltes urbanes i populars de les Germanies van tenir també una derivació que afectà directament els moriscos: situats de la banda dels senyors (i utilitzats per ells com a forces de xoc contra els agermanats), van esdevenir blanc perfecte del descontentament dels llauradors valencians i de la menestralia urbana (que els veien, també, com a competència directa en temps de crisi): els bateigs massius i forçats van ser una particular forma de venjança que posteriorment una junta de teòlegs es va encarregar de validar, el 1525. L'abril del mateix any, Carles I publicava una reial cèdula que obligava els musulmans valencians a triar entre la conversió i l'exili.

■ **Lleis i predicadors.** Són famoses les prèdiques de l'igualment famós (i posterior sant) Vicent Ferrer, contra jueus i musulmans ("no havem majors enemics", deia). No va ser l'únic, òbviament. Ni les pressions contra ambdós grups humans no es van limitar tampoc als discursos: ultra els assalts a jueries i moreries, també les lleis van anar constrenyent el cercle de drets: "Enfront de l'aprensíó i l'hostilitat populars—escriu Antoni Furió—, la Corona i els senyors tractaven de protegir els seus vassalls musulmans i, amb ells, les rendes que aquests procuraven. Però no pogueren—o no volgueren— impedir un enduriment de la legislació en matèria religiosa i l'aplicació de noves mesures discriminatòries": l'obligació de dur senyals distintius, la prohibició del crit públic a l'oració o les restriccions a la mobi-

Manual per a capellans i predicadors encarregats de la conversió, editat a València el 1599.

litat van ser algunes de les disposicions (bona part de les quals, val a dir-ho, es podien saltar amb el pagament de multes). També es va intentar bastir una *xarxa evangelitzadora* per reconvertir els musulmans que ho continuaven essent malgrat bateigs i disposicions. I es van obrir processos inquisitorials als qui, d'amagat, mantenien la religió original.

■ **L'expulsió.** Es va signar l'abril del 1609. El setembre d'aquell mateix any se'n va fer pregó: al *Llibre de Antiquitats* de la Seu de València hi quedava constància del ban reial publicat el 22, que era dimarts, i de les pregàries que ja s'havien fet "a nostre Senyor per a que encaminàs la bona i breu directió de què los moriscos del present regne se'n vagen a Barberia, per ser com són heretges, apòstates de nostra mare església, y traïdors de la divina i humana magestat". Tenien, sota pena de mort per l'incompliment, tres dies per a baratar allò que poguessin vendre, endur-se el que els cabés en un carro o pots comptar, i embarcar de mala manera des de Vinaròs o Dènia o València o tants altres ports cap a la costa d'Àfrica. Si abans no eren assaltats pels camins. Si després no els mataven i els robaven a alta mar. Entre 100.000 i 150.000 persones. Cosa d'un 30% de la població del País Valencià. Va durar mesos, la penosa operació. Amb revoltes incloses. A la desesperada. Un drama humà difícil d'imaginar.

Núria Cadenes

“Patiren la intolerància del catolicisme posttridentí”

Vicent Josep Escartí (Algemesí, 1964), escriptor i professor de filologia catalana a la Universitat de València, acaba de publicar 'Jaume Bleda i l'expulsió dels moriscos valencians', un estudi sobre el testimoni documental d'aquell succés, que també analitza la situació dels moriscos abans del 1609.

Expliqueu que el concepte de *morisc* va néixer arran de la primera guerra de les Germanies: què significava?

—Fins a les Germanies, els musulmans que vivien a la Corona d'Aragó eren simplement això: musulmans o *moros*, segons la terminologia de l'època. Eren allò que després es va anomenar *mudèjars*: musulmans que seguien la seua religió, tot i que vivien en territoris dominats per governants cristians i, per tant, eren súbdits i vassalls de senyors cristians. En els últims moments de la Germania, els agermanats decidiren de batejar musulmans a la força, amb la intenció utòpica de l'*única religió* i, també, per una evident antipatia cap a aquells vassalls dels senyors contra els quals lluitaven. Així, els novament batejats passaren a ser *moriscos*: cristians de religió, però de tradició musulmana.

—I, passada la revolta, estat i Església van donar per bons els bateigs forçats?

—En efecte, es va plantejar la qüestió de si aquella *administració* del sagrament del baptisme tenia validesa. I els teòlegs arribaren a la conclusió que sí. Per tant, els qui no havien estat batejats durant la revolta, varen ser batejats immediatament després, atès que l'estat va veure-hi una ocasió perfecta per a posar fi a aquella *taca* que no lluitava gens bé en una tan *catòlica* Espanya,

L'estudi sobre Jaume Bleda ha estat editat per Bancaixa.

que era la dels Àustries.

—Per tant, ja no quedaven musulmans, oficialment, després de la Germania?

—No. De fet, els moriscos eren oficialment *cristians nous* però, a la fi, cristians com els altres. Tanmateix, aquelles comunitats oferiren una resistència *passiva* que, vista amb els nostres ulls, podem qualificar d'admirable: continuaren parlant la seua llengua, idearen totes les estratègies possibles per a eludir les lleis represores...